

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 342.9 (045)

В.І. Дабіжук,
здобувач

ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ЕКСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Розглянуті основні складові адміністративних правовідносин у сфері експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні. Визначені характерні риси об'єктів та суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: правові відносини, експортна безпека, суб'єкти господарської діяльності, суб'єкти адміністративно-правових відносин, об'єкти адміністративно-правових відносин

Стрімка глобалізація міждержавних відносин, у яких приймає участь у тому числі й Україна, актуалізує проблему експортної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності. Вони постійно перебувають у різних правовідносинах з іншими суб'єктами, задіяними у цій діяльності. Одними з таких правовідносин є адміністративні, які характеризуються взаємопов'язаністю всіх складових компонентів. До них відносять суб'єкти правовідносин, об'єкти, юридичні факти та зміст правовідносин. При цьому сукупність зазначених елементів у сфері експортної безпеки відрізняється певними особливостями. Зокрема, специфічними є об'єкти та суб'єкти адміністративних правовідносин у зазначеній сфері.

Питанням адміністративно-правових відносин приділяли увагу у своїх дослідженнях вітчизняні та іноземні науковці, зокрема, В.Б. Авер'янов, С.С. Алексєєв, А.П. Альохін, Л.Р. Біла, Д.Н. Бахрах, Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, Б.Н. Габричидзе, А.Н. Головістківа, А.В. Дьомін, Ю.А. Дмитрієв, О.В. Дьяченко, Р.А. Калюжний, А.А. Кармолицький, С.В. Ківалов, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, В.М. Корельський, С.М. Кузнєцов, Ю.М. Козлов, Є.В. Курінний, А.В. Малько, С.І. Мандрик, Н.І. Матузов, А.С. Піголкін, Г.М. Петров, В.Д. Персвалов, А.Х. Саїдов, О.Ф. Скакун, Ю.Н. Старілов, С.Г. Стеценко, Ю.О. Тихомиров, Е.О. Шевченко, С.Д. Хазанов, Р.О. Халфіна, В.К. Шкарупа та ін. Проте особливості об'єктів та суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері експортної безпе-

ки суб'єктів господарської діяльності в Україні висвітлені недостатньо.

Метою статті є систематизація об'єктів та суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні та визначення їх особливостей.

Загалом, в юридичній літературі під структурою правових відносин розуміють основні елементи правовідносин і доцільний спосіб зв'язку між ними на підставі суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь інтересів [1, с. 349]. Варто зазначити, що в теорії адміністративного права немає одностайної думки щодо кількості і змісту елементів структури правовідносин, а також про сутність та зміст поняття кожного з її елементів. Аналіз існуючих думок із цього приводу дає підстави вказати на два підходи в розумінні елементної структури правовідносин.

Так прихильники вузького підходу вказують у структурі адміністративно-правових відносин лише права та обов'язки. На нашу думку, така позиція є не досить вдалою, адже виділення елементами структури правовідносин лише прав та обов'язків їх учасників не розкриває всієї специфіки адміністративних правовідносин. Унаслідок цього важко визначити, із приводу чого виникають ті чи інші правовідносини, що є підставою їх виникнення, зміни (розвитку) і припинення. Діяльність учасників правових відносин не може бути безоб'єктною і безпредметною,

оскільки вона завжди спрямована на досягнення якогось соціально значимого результату, передбаченого правовою нормою. При цьому їх реальна поведінка свідчатиме про реалізацію конкретних прав та обов'язків при можливому різноманітті закріплених нормами права варіантів поведінки.

З точки зору прихильників широкого підходу, до елементів структури адміністративних правовідносин необхідно відносити також: об'єкт, предмет зміст правовідносин, норми права, юридичний факт та інші елементи. Так, наприклад, Ю.П. Битяк виділяє такі складові елементи адміністративно-правових відносин: суб'єкти, об'єкти та юридичні факти [2, с.40-41]. З його думкою погоджується й Є.В. Курінний [3, с.35]. Учений-адміністративіст Л.В. Коваль запевняє, що під елементами структури адміністративно-правових відносин слід розуміти: правову норму, юридичний факт, суб'єкти, зміст правовідношення та предмет правовідношення [4, с.18]. Де-що розширюють структурний склад адміністративних правовідносин С.В. Ківалов та Л.Р. Біла: об'єкт (дія, поведінка людей, матеріальні предмети, речі); суб'єкт (громадяни, особи, державні органи, підприємства, установи, організації та ін.); зміст (сукупність прав і обов'язків сторін) [5, с.18].

На нашу думку, структура адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності, складається з таких елементів: суб'єкти адміністративно-правових відносин; об'єкти адміністративно-правових відносин; зміст адміністративно-правових відносин; юридичні факти як підстави для виникнення, зміни та припинення адміністративно-правових відносин. Уважаємо, що саме ці елементи структури правовідносин дозволяють найповніше розкрити специфіку досліджуваного явища, зумовлену тими суттєвими ознаками, які дають можливість вирізнити ці правові зв'язки з усього різноманіття відносин, що складаються під час забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні.

Першим елементом складу адміністративних правовідносин є його об'єкт, який без сумніву відіграє роль ключового в цих відносинах. Як зауважує Є.В. Курінний, від того, наскільки повно й правильно буде визначено об'єкт, залежить не тільки поведінка суб'єктів адміністративно-пра-

вових відносин, а й досягнення кінцевої мети цих відносин [5, с.34].

Із приводу об'єкта адміністративних правовідносин у юридичній літературі існує кілька думок. Так, на думку деяких авторів (наприклад, Г.М. Петрова), об'єкт адміністративних правовідносин поділяється на два види: а) предмети і матеріальні речі, б) немайнові відносини (дії, поведінка людей) [6, с.85-86]. Проте більшість учених-адміністративістів підтримує точку зору Ю.М. Козлова, який запевняє, що під об'єктом відносин адміністративного права слід розуміти дію, поведінку людей – учасників управлінських відносин [7, с.102-103].

Досліджуючи об'єкт адміністративних правовідносин, С.Т. Гончарук визначає, що їх об'єктом є те, відносно чого вони виникають, розвиваються і припиняються. Автор стверджує, що це суспільні відносини, які уособлюють характер діяльності окремих суб'єктів права (їхніх дій чи бездіяльності), юридичні наслідки їхньої поведінки, певні правові інтереси, також і майнового чи немайнового характеру та ін. [8, с.32]. Автори підручника, за редакцією Ю.П. Битяка запевняють, що об'єкт адміністративно-правових відносин – це те, заради чого виникають правовідносини (дії, утримання від дій) [9, с.41].

Проте, цей підхід потребує суттєвого уточнення. Слід погодитися з авторами в тому, що об'єктом правовідносин є те, заради чого вони виникають (у нашому випадку – заради забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні). Варто підтримати також точку зору з приводу того, що в основу дій (бездіяльності) учасників правовідносин покладено певні інтереси: забезпечення економічної стабільності суб'єктів господарської діяльності, які здійснюють експортні операції. Водночас не можна погодитися з тим, що об'єктом адміністративних правовідносин є поведінка їх суб'єктів, дія або бездіяльність. Якщо це так, то що тоді покладено в основу такого обов'язкового елементу відносин адміністративного права, як юридичні факти, під якими слід розуміти певні події, які служать підставою для виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин? [5, с.73].

Як зазначає Є.В. Курінний, юридичні факти є своєрідним імпульсом, який може надавати відносинам адміністративного права динамічних властивостей, а також поєднує в собі як

внутрішнє ставлення суб'єктів до певної дії або події, так і зовнішнє вираження їхнього діяння або події, на яку вони вже не в змозі об'єктивно вплинути після настання відповідного результату [5, с.74].

Об'єкт адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення експортної безпеки перебуває в статичному стані, і саме навколо нього відбуваються події, які стосуються суб'єктів господарської діяльності та інших суб'єктів указаних правовідносин. Тому не слід плутати його з об'єктом адміністративних правопорушень у зазначеній сфері, оскільки останній є суспільними правовідносинами, які охороняються нормами законодавства про адміністративні правопорушення, а об'єкт адміністративно-правових відносин є частиною загальних (публічних) потреб та інтересів, що реалізуються за допомогою норм адміністративного права. Пропонуючи такий варіант визначення об'єкта адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності, слід ураховувати, що адміністративне право є правовою галуззю – класичним представником публічного права; головним завданням адміністративного права є забезпечення загальних (публічних) потреб та інтересів у процесі владно-управлінської діяльності, у нашому випадку інтересів суб'єктів господарської діяльності щодо забезпечення експортної безпеки; владна сторона (або сторона з більшою правосуб'єктністю) адміністративно-правових відносин у першу чергу має керувати не поведінкою інших суб'єктів (у горизонтальних відносинах вона фактично не може цього робити), а процесами, які пов'язані з реалізацією конкретних публічних потреб у певній частині управлінської сфери [5, с.74].

Визначаючи суб'єктів адміністративних правовідносин у досліджуваній сфері слід врахувати норми ч. 1 ст. 378 ГК України, які зазначають, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є суб'єкти господарської діяльності, зазначені в пп.1,2 ч. 2 ст. 55 ГК України, а саме: учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством; господарські організації – юри-

дичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [10]. Крім того, ч. 2 ст. 378 ГК вказано, що в зовнішньоекономічній діяльності можуть брати участь також зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування [10].

Відповідно до норм ст. 3 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. суб'єктами адміністративних правовідносин у сфері забезпечення експортної безпеки з одного боку є:

- фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;

- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні домми, посередницькі та консультативні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), також юридичні особи, майно та (або) капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно із законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно із законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участі суб'єктів господарської діяльності України та іноземних

суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Крім того, з аналізу ч.2 зазначеної статті випливає, що суб'єктом адміністративних правовідносин у сфері забезпечення експортної безпеки є Україна в особі її органів, місцеві органи влади й управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь в експортній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно із ч. 4 ст. 2 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" та інших законів України [11].

Також, відповідно до норм ст. 9 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність", до суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності, які здійснюють державне регулювання належать: Верховна Рада України, КМУ, НБУ, Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики (нині – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України), ДМС України, Антимонопольний комітет України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, органи місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю (місцеві ради та їх виконавчі і розпорядчі органи; територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України) [11].

До зазначених суб'єктів слід також віднести і Службу експортного контролю, яка відповідно до положення, затвердженого указом Президента України від 8 квітня 2011 р., є центральним органом виконавчої влади у сфері захисту національних інтересів та зміцнення міжнародного авторитету України під час здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів шляхом забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, пов'язаних із нерозповсюдженням зброї масового знищення, засобів її доставки та обмеженням передач звичайних видів озброєння для недопущення їх застосування а терористичних та інших протиправних цілях, сприяння розвитку міжнародного співробітництва та взаємодії з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями

ми з питань нерозповсюдження та експортного контролю та ін. [12].

Визначаючи суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері експортної безпеки слід також врахувати положення ст. 4 Закону України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р., відповідно до яких суб'єктами забезпечення національної безпеки, а отже й експортної безпеки, суб'єктів господарської діяльності є: Президент України; Верховна Рада України; КМУ; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; НБУ; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України (далі – СБУ), Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян [13].

Узагальнення вищевикладеного дає підстави стверджувати, що суб'єктами адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності є:

- суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють експортну діяльність;

- Україна в особі її органів, місцеві органи влади й управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь в експортній діяльності;

- інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з ч. 4 ст. 2 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. та інших законів України;

- державні органи законодавчої, виконавчої, судової влади, які здійснюють державне регулювання в зазначеній сфері;

- правоохоронні органи України;

- недержавні служби безпеки;

- громадяни України, об'єднання громадян.

Аналіз особливостей адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні показує, що поряд зі спільними ознаками, вони мають цілий ряд специфічних рис, які визначають їх видову відмінність. А саме, зазначені адміністративно-правові відносини: а) виникають виключно на основі норм права; б) являють

собою зв'язок між його суб'єктами, який виникає через їхні суб'єктивні юридичні права і обов'язки та має індивідуальний, конкретно визначений характер і підтримується (гарантується) примусовою силою держави. Разом з тим ці відносини мають особливості, властиві їм як адміністративно-правовим відносинам, а також підкреслюють їх специфіку і виділяють їх серед інших правовідносин.

До таких особливостей адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності слід віднести такі: основною їх метою є забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності; провідною рисою адміністративно-правових відносин є їх публічна природа; нерозривно пов'язані з адміністративно-правовими нормами, виникають та здійснюються на їх основі; є результатом правового регулювання відносин, які виникають у процесі здійснення органами державної влади публічно-владних повноважень у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності, і виступають їх правовою формою; опосередковують процеси, пов'язані з участю держави в зазначеній сфері, основною їх метою є забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності; є виконанням управлінських функцій в експортній діяльності та гарантуванні її безпеки (регулювання й контролю в зазначеній сфері), що дозволяє характеризувати відносини як різновид державно-управлінських; урегульовують коло суспільних відносин у сфері забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності; основною їх метою є забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності; особливість суб'єктивного складу

адміністративно-правових відносин у зазначеній сфері пов'язана з обов'язковою участю держави як неодмінного учасника цих відносин; адміністративно-правові відносини експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності відзначаються владно-розпорядчими характером, тобто суб'єкти державного регулювання наділені владною компетенцією, а об'єкти зобов'язані виконувати їх законні вимоги; поряд із цим, сторони адміністративно-правових відносин завжди мають суб'єктивні права та несуть юридичні обов'язки, які взаємопов'язані між собою: кожному суб'єктивному праву однієї сторони відповідає юридичний обов'язок іншої і навпаки; адміністративно-правові відносини експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності можуть виникати з ініціативи будь-якої зі сторін як незалежно від згоди або бажання другої сторони, так і за умови погодження взаємовідносин сторін; не належать до адміністративно-правових відносин між публічною адміністрацією і об'єктами державного регулювання, якщо вони не засновані на праві; за своїм характером складні та мають такі складові частини: правові відносини, які безпосередньо пов'язані із процесом забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності; правовідносини, що стосуються організаційної структури системи забезпечення експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності; правові відносини експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Таким чином, об'єкти та суб'єкти правовідносин у сфері експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні мають свої особливості, які обумовлені характером відносин, які виникають у зовнішньоекономічній діяльності.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права [текст] : [підруч.] / О. Ф. Скакун [пер. з рос.]. – Х. : Консум, 2008. – 656 с.
2. Административное право Украины. – 2-е изд., перераб. и доп. [Учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец./ Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гарашук и др.]; Под ред. Проф. Ю. П. Битяка. – Харьков : Право, 2010. – 576 с.
3. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве [текст] / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966. – 187 с.
4. Коваль Л. Адміністративне право України [текст] : [Курс лекцій: (Загальна частина)] / Л. Коваль. – К.: Основи, 1994. – 154 с.
5. Ківалов С.В. Адміністративне право України [текст] : [Навчально-методичний посібник] / [С. В. Ківалов, Л. Р. Біла]. – [Вид. 2-е, перероб. і доп.] – Одеса : Юридична література, 2002. – 312 с.

6. *Петров Г.М.* Советское административное право [текст] : [Часть общая] / Г. М. Петров. – Л., 1961. – 364 с.
7. *Козлов Ю. М.* Предмет советского административного права [текст] : / Ю. М. Козлов. – М., 1967. – 160 с.
8. *Гончарук С.Т.* Адміністративне право України [текст] : [Навч. посіб.] / С. Т. Гончарук. – К., 2000. – 240 с.
9. *Адміністративне право України* [текст] : [Підруч. для юрид. вузів і фак-в] / [За ред. Ю.П. Битяка]. – Х., 2001. – 528 с.
10. *Господарський кодекс України* [текст] : офіц. текст: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
11. *Про зовнішньоекономічну діяльність* [текст] : офіц. текст: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
12. *Про Державну службу експортного контролю України* : [текст] : офіц. текст : Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 448/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/2011>. – Назва титулу з екрану.
13. *Про основи національної безпеки України* [текст] : Офіц. текст: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

В.И. Дабижук

Объекты и субъекты административных правоотношений в сфере экспортной безопасности предприятий в Украине

Рассмотрены основные составляющие административных правоотношений в сфере экспортной безопасности субъектов хозяйственной деятельности в Украине. Определены характерные черты объектов и субъектов административных правоотношений в сфере экспортной безопасности субъектов хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: правовые отношения, экспортная безопасность, субъекты хозяйственной деятельности, субъекты административно-правовых отношений, объекты административно-правовых отношений

V.I. Dabizhuk

Objects and subjects of the administrative relations in the sphere of security export enterprises in Ukraine

Discussed the main components of administrative relations in the sphere of security export business entities in Ukraine. Identified the characteristics of objects and subjects of administrative relations in the sphere of security export business entities.

Keywords: legal relations, export security, business entities, entities of the administrative relations, objects of the administrative relations.